

Borys Jacek Soiński¹
Barbara Turzyńska-Sarnowska²

POSTAWY „BYĆ” I „MIEĆ” A POSTRZEGANIE MAŁŻEŃSTWA I RODZINY PRZEZ NARZECZONYCH

Wstęp

Od wielu lat prowadzone są w Polsce badania psychologiczne nad małżeństwem i systemami rodzinnymi³ oraz nad religijnością polskich małżeństw i rodzin⁴. Bada się i pomaga małżonkom, uczy małżeńskiego dialogu⁵, wspiera w rozwiązywaniu rodzinnych kryzy-

-
- 1 O. dr hab. Borys Jacek Soiński, prof. UAM, Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Toruniu. Adres do korespondencji: 64-510 Wronki, ul. Mickiewicza 1; e-mail: oborys@wp.pl.
 - 2 Mgr Barbara Turzyńska-Sarnowska, absolwentka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Adres do korespondencji: 87-100 Toruń, ul. Kolankowskiego 4/23; e-mail: ba-sienka@wp.pl.
 - 3 Np. Maria Braun-Gałkowska. *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1992); Lidia Dakowicz, Andrzej Dakowicz, „Psychologiczno-pedagogiczna analiza systemów rodzinnych mężczyzn w kontekście noetycznego wymiaru osobowości”, w: *Mistrz i Przyjaciel. Ojciec Profesor Leon Benigny Dyczewski OFMConv*, red. Małgorzata Halicka, Anna Szafrańek, Lidia Dakowicz (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2018), 173–189; Dariusz Krok, „Systemowe ujęcie rodziny w badaniach dobrostanu psychicznego jej członków”, w: *Rodzina w nurcie współczesnych przemian*, red. Dariusz Krok, Paweł Landwójtowicz (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2012), 359–368.
 - 4 Np. Maria Braun-Gałkowska. „Powodzenie małżeństwa a postawa religijna małżonków”. *Roczniki Filozoficzne* 27 (1979): 71–84; Paweł Brudek, Bogusława Lachowska. „Religijny system znaczeń a jakość relacji małżeńskiej na poziomie ogólnym oraz na poziomie pary”, w: *Nauka wobec religijności i duchowości człowieka*, red. Katarzyna Skrzypińska, Halina Grzymała-Moszczyńska, Marek Jarosz (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2014), 117–134; Sławomir Bukalski. „Religijność jako kryterium jakości narzeczeństwa i małżeństwa”, *Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie* 23 (2016): 247–262; Andrzej Dakowicz, „Psychologiczna analiza systemów rodzinnych małżeństw zaangażowanych religijnie”, *Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża* 30 (2012): 111–125.
 - 5 Np. Maria Braun-Gałkowska, „Dialog w rodzinie”, *Paedagogia Christiana* 25, 1 (2010): 161–174; Franciszek Głód, „Dialog małżeński a rozwój miłości”, w: *Rodzina w świetle psychologii pastoralnej*, red. Borys Jacek Soiński (Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, 2007), 55–78; Jerzy Grzybowski, *Dialog jako droga duchowości w małżeństwie i nie tylko* (Kraków: Wydawnictwo M, 2004).

sów i konfliktów⁶, przygotowuje do roli ojca i matki⁷. Podejmuje się także badania nad okresem narzeczeństwa – czasem poznawania i odkrywania siebie nawzajem oraz pogłębiania swojej wiedzy na temat małżeństwa i rodziny⁸. Czas narzeczeństwa powinien również wspomóc kształtowanie postawy wzajemnej, ofiarnej miłości, a także wypracować model zdrowej religijności, która później towarzyszyć będzie małżeństwu i rodzinie. Jednym z ważniejszych wyzwań stojących przed narzeczonymi jest nabycie niezależności ekonomicznej, bo małżeństwo zapewnia materialne podstawy do kształtowania samodzielnego bytu zakładanej rodziny⁹. Decyzje życiowe młodych ludzi w naturalny sposób znajdują się pod wpływem wartości związanych z posiadaniem. Jak wykazują badania, oczekiwania młodzieży odnoszą się także do sukcesów zawodowych przyszłych partnerów oraz ich statusu materialnego¹⁰. Konsumpcjonizm nadmiernie akcentujący w związku kochających się osób znaczenie wartości materialnych, które „trzeba osiągnąć za wszelką cenę” oraz mierzący wartość człowieka stanem posiadania, staje się jednak przyczyną poważnego zranienia miłości małżeńskiej¹¹.

Z drugiej strony młodzi ludzie wchodząc w dorosłość, nie porzucają swoich młodzieńczych ideałów, a raczej uczą się bardziej dialektycznego spojrzenia na rzeczywistość. Stąd niezwykle znaczenia nabiera postawa wobec świata, oscylująca na kontinuum od „być” do „mieć”. Postawa ta determinuje decyzje edukacyjne i zawodowe, które bywają zorientowane na posiadanie dóbr albo na realizację własnych pasji. Dotyczy to też takich decyzji życiowo doniosłych jak wybór małżonka. Ta postawa wobec świata pozostaje pod silnym wpływem posiadanego systemu wartości. Kwestia „mieć” czy „być” budzi szczególne zainteresowanie w okresie gwałtownych przemian społeczno-kulturowych

6 Np. Elżbieta Sujak, „Konflikty i kryzysy w życiu rodzinnym – sposoby ich rozwiązywania”, w: *Miłość. Małżeństwo. Rodzina*, red. Franciszek Adamski (Kraków: WAM, 1988), 463–490; Teresa Rostowska, *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2001).

7 Maria Braun-Gałkowska, „Mieć dziecko, czy być matką?”, w: *Oblicza macierzyństwa*, red. Dorota Kornas-Biela (Lublin: RW KUL, 1999), 67–74; Małgorzata Szyszka, „Małżeństwo, rodzina, ojcostwo – tendencje przemian”, *Roczniki Nauk Społecznych* 46, 2 (2018): 19–21.

8 Np. Sławomir Bukalski, „Wzajemne poznawanie się narzeczonych w świetle strategii FOCCUS. Możliwości zastosowania duszpasterskiego”, *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 21 (2014): 231–240; Weronika Juroszek, Oktawia Haberla, Wioleta Kubeczko, „Zależności między stylami przywiązania a intymnością, namiętnością i zaangażowaniem u narzeczonych”, *Fides et Ratio* 2 (10) (2012): 89–101, dostęp 10.01.2019, <http://www.stowarzyszenie-fidesetratio.pl/presentations0/fides10.pdf#page=89>; Krzysztof Kamiński, „Wpływ religijności narzeczonych na poglądy dotyczące regulacji poczęć i przerywania ciąży”, *Rocznik Teologii Katolickiej* 2 (13) (2014): 101–114; Alicja Malina, Dorota Katarzyna Suwalska-Barancewicz, „Wzajemne przywiązanie partnerów i wsparcie a ich satysfakcja z życia na różnych etapach rozwoju rodziny”, *Psychologia Rozwojowa* 2 (2017): 55–69; Anna Suchodolska, Tomasz Gosztyła, „Personalność relacji religijnej narzeczonych a jakość ich wzajemnej komunikacji interpersonalnej”, *Studia z Psychologii w KUL* 16 (2010): 23–40.

9 Ewa Gurba, „Wczesna dorosłość”, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. Janusz Trempała (Warszawa: PWN, 2011), 287.

10 Hanna Liberska, „Oczekiwania dotyczące własnej osoby i przyszłego partnera małżeńskiego w późnej adolescencji”, *Roczniki Socjologii Rodziny* 13 (2001): 189–190; Sławomir Cudak, „Preferowane wybory przyszłych związków małżeńsko-rodziny przez dorastającą młodzież”, *Kultura – Przemiany – Edukacja* 5 (2017): 217.

11 Weronika Polak-Jakuszko, „Małżeństwo chrześcijańskie a miłość”, *Łódzkie Studia Teologiczne* 26, 1 (2017): 44.

i zauważanej obecnie dominacji „cywilizacji konsumpcji”¹². Współczesny konsumpcjonizm leży u podłoża takich opinii młodzieży jak: „Mieć, a potem być...”, „Znaczyś coś tylko wtedy, gdy twoje ubrania są modne i markowe...”, „Wnętrze człowieka nie odgrywa roli – można je «ulepszyć» dobrymi ciuchami czy szybszym samochodem...”, „Jak nie posiadasz, nie istniejesz...”, „Za pieniądze można osiągnąć wszystko...”¹³. Dlatego św. Jan Paweł II ostrzegał, że chociaż „pragnienie, by żyć lepiej, nie jest niczym złym”, to jednak „błędem jest styl życia, który wyżej stawia dążenie do tego, by mieć, aniżeli być, i chce więcej mieć nie po to, aby bardziej być, lecz by doznać w życiu najwięcej przyjemności” (CA 36).

Przeakcentowanie postawy „mieć” staje się jednym ze znaczących składników współczesnej kultury opartej jedynie na wartościach materialnych. Wyznawanie zasady, aby za wszelką cenę „więcej mieć”, praktycznie neguje postawę „bardziej być” oraz prowadzi do odrzucenia wartości transcendentnych i ostatecznie do sekularyzacji. Według Benedykta XVI sekularyzacja najpierw „nakłania do tego, by abstrahować od Boga i jego planu”, a następnie „pozbawia człowieka jego godności, promując społeczeństwo regulowane wyłącznie przez egoistyczne interesy”¹⁴. Zagadnienia te są szczególnie ważne dla narzeczonych, gdyż znaczne rozbieżności postaw w zakresie wartości podstawowych niewątpliwie rzutować będą niekorzystnie na trwałość i jakość ich przyszłego małżeństwa oraz zakładanej rodziny.

Z dotychczasowych badań wynika, że w społeczeństwie polskim (także u nupturientów) można dostrzec stopniowy zanik świadomości istotnych treści dotyczących religijnej koncepcji małżeństwa i rodziny¹⁵. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy na sposób postrzegania chrześcijańskiego małżeństwa i rodziny przez narzeczonych wpływa poziom ich postaw „być” i „mieć”. A jeśli tak, to w jaki sposób koncepcja małżeństwa i rodziny osób nastawionych bardziej na posiadanie i konsumpcję różni się od koncepcji osób nastawionych bardziej na bycie i przekraczanie siebie? W tym celu przeprowadzono badania empiryczne wśród narzeczonych z grup o różnym zaangażowaniu religijnym.

12 Erich Fromm, *Mieć czy być*, tłum. Mirosław Chałubiński (Warszawa: Wydawnictwo „Colloquia Communia”, 1989).

13 Waldemar Pjerozek, „«Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii» a duszpasterstwo młodzieży”. *Seminare. Poszukiwania naukowe* 20 (2004): 182.

14 Benedykt XVI, „Wschód i Zachód, tradycja i nowoczesność spotykają się w muzyce (20.05.2010)”. *L'Osservatore Romano* 7 (31) (2010): 42–43.

15 Urszula Dudziak, „Przygotowanie do małżeństwa a jego nierozzerwalność – ocena postaw i wskazania pastoralne”, *Symposium* 1 (19) (2010): 117; Janusz Mariański, „Małżeństwo i rodzina w świadomości Polaków – analiza socjologiczna”, *Zeszyty Naukowe KUL* 4 (2015): 85, 92–93.

1. Koncepcje filozoficzne i psychologiczne odwołujące się do problematyki „być” i „mieć”

Filozofowie zajmujący się egzystencjalną sytuacją człowieka odwoływali się między innymi do postaw „być” i „mieć”. Problematyką tą zajmowali się przede wszystkim personaliści głoszący prymat „być” nad „mieć” (np. Gabriel Marcel, Emmanuel Mounier czy Karol Wojtyła¹⁶). Jak podaje Karol Tarnowski, autorem rozróżnienia „być” i „mieć” jest Gabriel Marcel¹⁷. Postawy „być” i „mieć” są według Marcela najbardziej podstawowym ustosunkowaniem się wobec całego życia. Człowiek o postawie „być” doświadcza, że świat jest darem i wezwaniem do wyjścia poza siebie, do przekraczania siebie, do wyjścia ku Komuś transcendentnemu względem siebie i świata. Otwarty jest na drugiego i szanuje go tylko z tego powodu, że jest¹⁸. Szczerze interesuje się konkretnym człowiekiem, a nie tylko własnym o nim wyobrażeniem. Człowiek o postawie „mieć” jest nade wszystko zapatrzonej w samego siebie, co wyraża się przez „gwałtowne pragnienie posiadania świata, niepozostawienia niczego poza własnym zasięgiem”¹⁹. Rzeczy materialne są dla niego celem samym w sobie: zdobywa je, żeby przez fakt posiadania potwierdzić własną wartość. Taka forma pożądania rzeczy materialnych degraduje jednak takiego człowieka osobowościowo. Ponadto, jest to postawa posiadania nie tylko rzeczy materialnych, ale też samego siebie, innych ludzi, przyrody, a nawet wszechświata. Traktowanie całego życia (a nawet uczuć innych ludzi) jako posiadanego mienia ma zapewnić poczucie bezpieczeństwa. W przestrzeni społecznej zamiast wspólnoty personalnej „ja–ty” buduje się relacje „ja–on”²⁰, bo jeśli powstaje jakieś zainteresowanie drugim, to tylko z potrzeby wykorzystania go do własnych celów. Marcel kategorycznie opowiada się za postawą „być”, która byłaby najwłaściwszym drogowskazem – tak w życiu osobistym, jak i społecznym²¹.

Problematyka postaw „być” i „mieć” pojawia się także w koncepcjach psychologicznych. Według Ericha Fromma, twórcy najbardziej znanej koncepcji postaw „być” i „mieć”, „modus bycia” i „modus posiadania”, to „dwa podstawowe sposoby istnienia, dwa różne rodzaje orientacji wobec samego siebie i wobec świata, dwa różne rodzaje struktury charakterologicznej, z których dominacja jednej określa całość tego, co człowiek myśli, czuje i jak działa”²². Postawa „mieć” to taki stosunek do świata, w którym chce się wszystkich i wszystko uczynić swoją własnością, to inkorporacja przejawiająca

16 Ten ostatni zwracał uwagę na zagadnienia dotyczące postaw „być” i „mieć” także jako papież (np. CA 19; CL 37; PDV 8; SRS 28–29).

17 Karol Tarnowski, „Być czy mieć”, *W Drodze* 4 (1986): 40.

18 Gabriel Marcel, *Homo Viator. Wstęp do metafizyki nadziei*, tłum. Piotr Lubicz (Warszawa: PAX, 1984), 22.

19 Gabriel Marcel, *Być i mieć*, tłum. Piotr Lubicz (Warszawa: PAX, 1986), 201.

20 Marcel, *Być i mieć*, 117–118.

21 Joanna Zawadzka, „Postawy być czy mieć – rozwój czy upadek współczesnego człowieka”, *Fides et Ratio* 2 (22) (2015): 143, dostęp 20.10.2018, <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/Fides2015-2.pdf>.

22 Fromm, *Mieć czy być*, 36.

się w konsumpcyjnym podejściu do dóbr materialnych, relacji społecznych oraz świata²³. Natomiast postawa „być” to negacja posiadania, czyli sposób życia, w którym nic się nie ma i nie chce się mieć, lecz jest się aktywnym, twórczym w rozwoju zdolności. Rezygnuje się z egoizmu i egocentryzmu, a rozwija sferę duchową²⁴. Jak wskazuje Mirosław Chałubiński, dla Fromma synonimem terminu postawa „być” są takie terminy jak „miłość” czy „religia humanistyczna”²⁵.

Analizując badania psychologiczne dotyczące „być” i „mieć”, można wyróżnić dwa metodologiczne podejścia do tej problematyki. Pierwsze to rozróżnienie „być” i „mieć” w sposób pośredni i okazjonalny, przy podejmowaniu innej tematyki badań. I tak, Piotr Oleś wyróżnił orientację wartościującą typu „mieć–być”, która pozwala wykazać istnienie różnic osobowościowych między osobami zorientowanymi na „być” i ukierunkowanymi na „mieć”²⁶. Natomiast Jerzy Karyłowski wyróżnił motywację endogenną i egzogenną zachowań altruistycznych (jako różny stopień koncentracji na „ja”)²⁷, podczas gdy Zenon Uchnast wyróżnił wymiar osobowości podmiotowość–przedmiotowość²⁸, a Romuald Jaworski wyróżnił religijność personalną i apersonalną²⁹. Bronisław Grulkowski zauważa jednak, że w opinii wielu autorów „być” i „mieć”, to najbardziej podstawowe sposoby ustosunkowania się do rzeczywistości³⁰, albo nawet dwie odmienne i przeciwstawne hierarchie wartości³¹.

Badania dotyczące bezpośrednio postaw „być” i „mieć” pojawiły się w Polsce w związku z opracowaniem przez Bronisława Grulkowskiego oryginalnej Skali Postaw Być i Mieć (SPBiM). Autor przyjął, że postawy „być” i „mieć” stanowią dwa krańce jednego kontinuum. Ostateczna wersja skali SPBiM obejmuje 25 twierdzeń, do których osoby badane odnoszą się na 7-stopniowej skali, wyrażając swoją zgodę lub negację. Miarą postawy „być” jest sumaryczna liczba punktów z uwzględnieniem kierunku twierdzeń. Wysoki poziom postawy typu „być” oznacza niską orientację na „mieć” i *vice versa* – niski poziom orientacji na „być” daje priorytet postawie typu „mieć”; pomiędzy wartościami skrajnymi znajduje się kontinuum postaw o różnym nasileniu orientacji na „być” i „mieć”. Autor skali SPBiM podał tymczasowe normy stenowe ustalone na grupie

23 Tę postawę trzeba jednak wyraźnie odróżnić od „mieć” instrumentalnego, czyli niezbędnego do przeżycia i zaspokojenia potrzeb. Środki finansowe czy materialne mogą bowiem stać się koniecznym instrumentem do realizacji szerszego planu życiowego, który wynika z postawy „być” (zob. Andrzej Zbonikowski, „Czynniki osobowościowe warunkujące podejmowanie aktywności zarobkowej przez studentów”, *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie* 2 (21) (2015): 25).

24 Fromm, *Mieć czy być*, 33, 61.

25 Mirosław Chałubiński, „Ericha Fromma «Mieć czy być». Próba komentarza”, *Colloquia Communia* 1–2 (30–31) (1987): 237.

26 Piotr Oleś, *Wartościowanie a osobowość: Psychologiczne badania empiryczne* (Lublin: RW KUL, 1989).

27 Jerzy Karyłowski, „Socjalizacyjne determinanty endo/egzocentryzmu moralnego”, *Studia Psychologiczne* 2 (1982): 73–88.

28 Zenon Uchnast, *Humanistyczna orientacja w psychologii osobowości* (Lublin: RW KUL, 1983).

29 Romuald Jaworski, *Psychologiczne korelaty religijności personalnej* (Lublin: RW KUL, 1989).

30 Bronisław Grulkowski, *Skala Postaw Być i Mieć. Podręcznik* (Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2007), 13.

31 Oleś, *Wartościowanie a osobowość*, 154–156.

262 osób w wieku 20–45 lat, w świetle których średnia skali 5,5 stena lokuje się na poziomie $M=106,5$ dla całej populacji³². Postawę „być” i postawę „mieć” korelowano z takimi zmiennymi psychologicznymi jak: potrzeby psychofizyczne, obraz siebie, noetyczność³³, wartościowanie³⁴, religijność i praktyki religijne³⁵, poczucie sensu życia³⁶, czasowość³⁷, obraz świata przekazywany w mediach i grach komputerowych³⁸, altruizm³⁹, zdolności emocjonalne i kompetencje społeczne⁴⁰, a także cechy osobowości według modelu Wielkiej Piątki⁴¹.

2. Problematyka badawcza i charakterystyka badanej grupy

Celem prezentowanych analiz jest ukazanie związku postaw „być” i „mieć” ze sposobem postrzegania przez narzeczonych małżeństwa i rodziny. W tym kontekście rodzą się następujące pytania: Czy rodzaj postaw „być” i „mieć” narzeczonych jest związany z obrazem Boga i religijnością? Czy rodzaj postaw „być” i „mieć” narzeczonych jest związany z poglądami na temat małżeństwa i rodziny? Czy rodzaj postaw „być” i „mieć” narzeczonych jest związany z akceptacją nauczania Kościoła na temat małżeństwa?

Odpowiedzią na powyższe pytania są następujące hipotezy:

1. Narzeczeni o postawach „być” mają bardziej pozytywny obraz Boga i dojrzałą religijność od osób o postawach „mieć”.

32 Grulkowski, *Skala Postaw Być i Mieć*, 51.

33 Bronisław Grulkowski, *Elementy motywacyjne postaw „być” i „mieć”* (Lublin: RW KUL, 1996).

34 Bronisław Grulkowski, „Metoda pomiaru i psychologiczna charakterystyka postaw «być» i «mieć». *Roczniki Filozoficzne* 43 (1995): 171–222.

35 Mirosław Bartos, „Wpływ religijności na postawy typu «Mieć» i «Być». Badania empiryczne”. *Lignum vitae* 3 (2002): 45–62; Bronisław Grulkowski, Joanna Skwierawska-Stoltmann, „Religijność a «być» albo «mieć» w postawach małżonków”, w: *Rodzina w świetle psychologii pastoralnej*, red. Borys Jacek Soiński (Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, 2007), 185–201.

36 Bronisław Grulkowski, *Postawy „być” i „mieć” a poczucie sensu życia* (Gdańsk: Wydawnictwo Szymon Kujawski, 1998).

37 Bronisław Grulkowski, „Przeżywanie czasowości w postawach «być» i «mieć»”, *Studia Gdańskie* 12 (1999): 229–256.

38 Maria Braun-Gałkowska, Iwona Ulfik-Jaworska, *Zabawa w zabijanie* (Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka, 2000).

39 Jerzy Szymoła, „Postawy prospołeczne a religijność”, *Roczniki Psychologiczne* 5 (2002): 189.

40 Aleksandra Rogaska, *Zdolności emocjonalne, kompetencje społeczne a postawa „mieć”, „być” u młodzieży* (Warszawa: Promotor, 2009).

41 Kluczową dla orientacji „być” cechą osobowości z modelu Wielkiej Piątki jest ugodowość. Osoby takie są pozytywnie nastawione do innych, ufają im i wykazują skłonności do altruizmu. Są sympatyczne, wrażliwe na sprawy innych i przedkładają zachowania kooperacyjne nad rywalizację. W sytuacjach konfliktowych powściągają agresywność, są ustępliwe i nie manipulują. Są ponadto bardziej ekstrawertywne, otwarte i stabilne emocjonalnie od osób zorientowanych na „mieć”. Osoby przejawiające postawę „mieć” cechują się agresywnością i skłonnością do manipulacji, które ułatwiają im inkorporowanie dóbr rzeczywistości. Są niestabilne emocjonalnie (neurotyczne) i radzą sobie z lękiem i brakiem ufności przez powiększanie poczucia kontroli (Andrzej Zbonikowski, „Osobowościowe uwarunkowania postawy mieć vs być młodych dorosłych u prognozy kariery zawodowej”. *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie* 2 (19) (2014): 177).

2. Osoby o postawach „być” bardziej doceniają znaczenie miłości do współmałżonka.

3. Osoby o postawach „być” bardziej akceptują naukę Kościoła na temat małżeństwa i rodziny.

W celu weryfikacji hipotez posłużono się Skalą Postaw Być i Mieć (SPBiM) Bronisława Grulkowskiego⁴², testem do charakterystyki postaw religijnych Romualda Jaworskiego⁴³ oraz specjalnie skonstruowaną ankietą składającą się z 33 pytań zamkniętych dotyczących religijności, rozumienia małżeństwa, miłości i życia rodzinnego oraz akceptacji nauczania Kościoła w tej materii. Prezentowane badania objęły 77 osób z województwa kujawsko-pomorskiego (Toruń, Bydgoszcz, Żnin), a przeprowadzono je w 2009 roku wśród narzeczonych przygotowujących się do zawarcia małżeństwa oraz osób żyjących w konkubinatach (N=28). Badani narzeczeni pochodzili z trzech grup przygotowujących się do zawarcia sakramentalnego małżeństwa w różnej formie: „wieczory dla zakochanych” (N=20), „weekendowy kurs przedmałżeński” (N=15), zwany rekolekcjami dla narzeczonych oraz „przedmałżeński kurs parafialny” (N=14). Po wyjaśnieniu celu badań, respondentom rozdano kwestionariusze, na których wypełnienie mieli miesiąc. Łącznie rozdano 100 egzemplarzy, z których poprawnie wypełniono 77. W całej grupie było 37 mężczyzn i 40 kobiet. Średnia wieku wszystkich badanych wyniosła 25,1 lat. Najmłodszy respondent miał lat 19, a najstarszy 34 lata. Wykształcenie wyższe posiadało 51,9% respondentów, a średnie 48,1%. Prawie połowa z nich (46,7%) była mieszkańcami dużych miast, 36,4% małych miasteczek, a 16,9% mieszkańcami wsi.

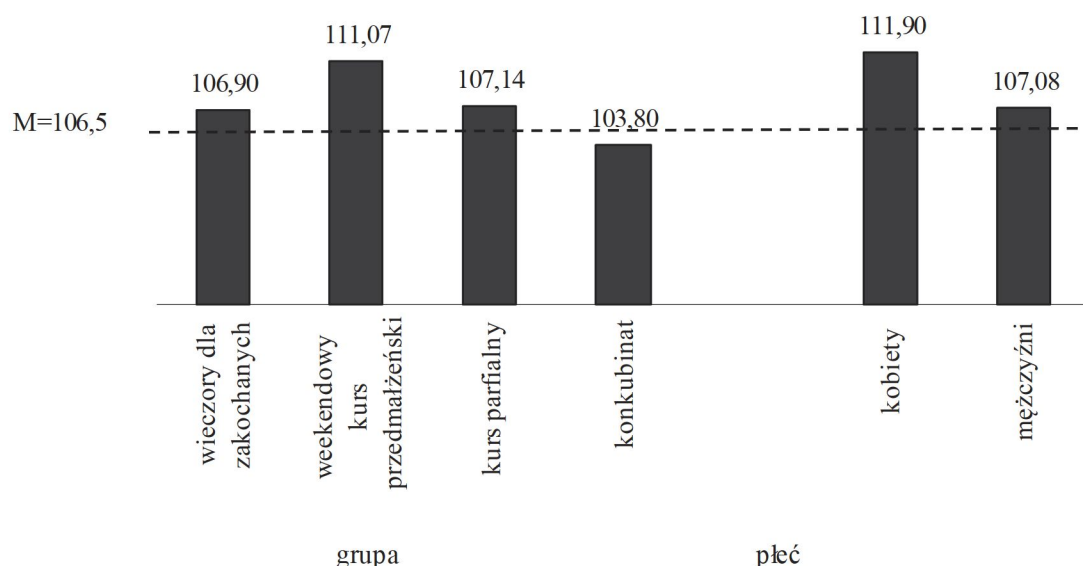
3. Postawy „być” i „mieć” (SPBiM) badanych narzeczonych

W całej grupie średnia w wynikach surowych skali SPBiM wyniosła $M=109,6$ ($SD=16,0$), czyli powyżej średniej populacji według norm tymczasowych ($M=106,5$). Osobami najsilniej przejawiającymi postawy „być” są osoby biorące udział w kursie weekendowym ($M=111,1$). Niższe średnie uzyskali uczestnicy kursu parafialnego ($M=107,1$) i wieczorów dla zakochanych ($M=106,9$). Grupą o najniższej średniej są osoby żyjące w konkubinacie ($M=103,8$). Tak niska średnia lokuje się już poniżej średniej populacji, co świadczy o tym, że wyniki wskazujące na postawę „mieć” uzyskało o wiele więcej osób żyjących w konkubinacie niż z innych grup.

W kolejnym etapie analiz ze wszystkich grup respondentów wydzielono grupy skrajne liczące po 35 osób (pominięto 7 wyników środkowych), które przejawiają postawy bardziej na „być” i bardziej na „mieć”. Grupa „mieć” uzyskała średnią $M=95,8$ ($SD=10,2$), która jest niższa od średniej populacji ($M=106,5$). Grupa „być” natomiast uzyskała średnią $M=123,20$ ($SD=9,2$), która jest znacznie wyższa od średniej populacji. Różnice te są istotne statystycznie na poziomie $p<0,001$. Dalsze analizy oparte będą na porównywaniu odpowiedzi osób z tak wydzielonych podgrup skrajnych „być” i „mieć”.

⁴² Grulkowski, *Skala Postaw Być i Mieć*, 51.

⁴³ Jaworski, *Psychologiczne korelaty*, 190.

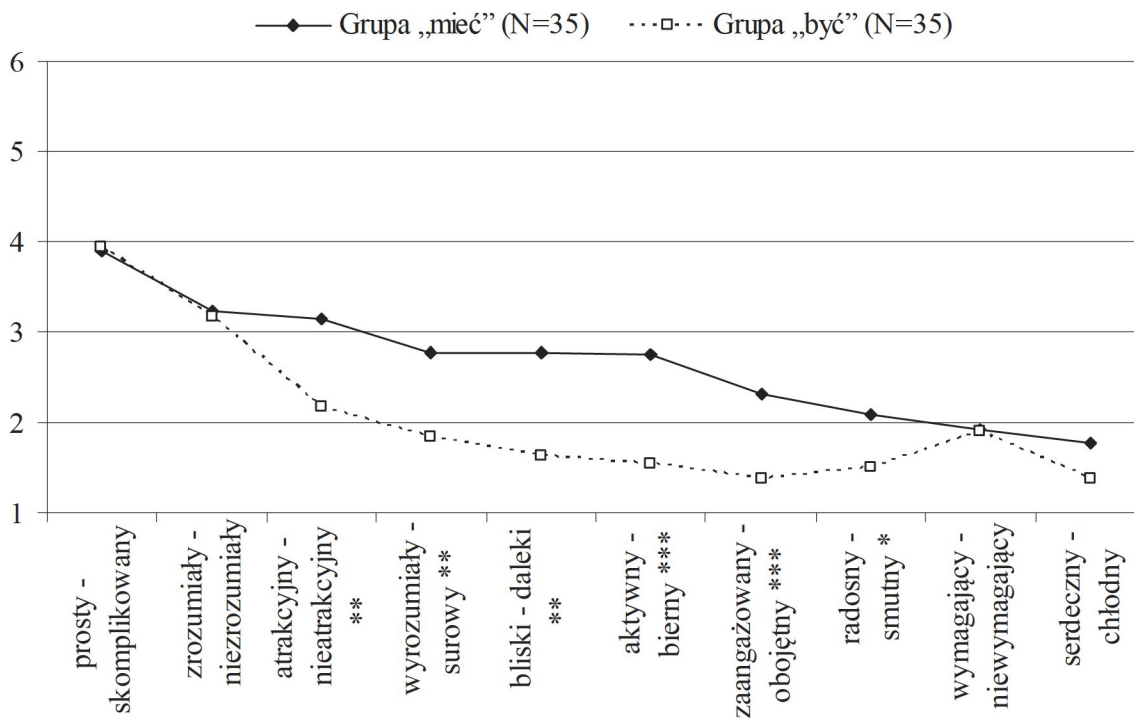
Wykres 1. Orientacja życiowa „być” lub „mieć” osób z wyróżnionych podgrup (N=77)

4. Religijność i obraz Boga narzeczonych z grup „być” i „mieć”

Religijność narzeczonych z grup „być” i „mieć” porównano na podstawie ich autodeklaracji wiary, autodeklaracji praktyk religijnych oraz testu do charakterystyki postaw religijnych Romualda Jaworskiego, który pozwala nakreślić komponenty obrazu Boga.

Ponad trzy czwarte badanych narzeczonych (77,9%) uważa się za osobę wierzącą, co dziesiąty za raczej wierzącą, a co dwunasty za obojętną. Pojedyncze osoby zadeklarowały się jako niewierzące (3,9%). W grupie „być” jest istotnie więcej ($p < 0,05$) osób wierzących (85,7%) niż w grupie „mieć” (72,4%), a także mniej osób obojętnych czy niewierzących.

Autodeklaracja praktyk religijnych osób z grup „być” i „mieć” wskazuje, że większość (57,1%) osób z grupy „być” praktykuje systematycznie, podczas gdy z grupy „mieć” uważa podobnie tylko co trzecia osoba. Osób praktykujących niesystematycznie w obu grupach jest prawie tyle samo (ok. 30%), a rzadko praktykuje co czwarty (25,7%) w grupie „mieć”, gdy w grupie „być” tylko co siódmy (14,3%). Co dziewiąty (11,4%) w grupie „mieć” wcale nie praktykuje, podczas gdy takich osób w ogóle nie ma w grupie „być”. Różnica między grupami jest istotna statycznie ($p < 0,05$). Postawa „być” wiąże się zatem z większą intensywnością praktyk religijnych.

Wykres 2. Obraz Boga u osób z grup skrajnych „być” i „mieć”

Gwiazdkami oznaczono różnice istotne na poziomie: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$

Analiza wyników ukazanych na wykresie 2 wskazuje, że osoby z grupy „być” postrzegają Boga jako aktywnego i zaangażowanego w ich życie. Ich Bóg jest wyrozumiały, radosny bliski i atrakcyjny. Wydaje się im być bardziej osobowy, mają z Nim głębszą relację. Nie boją się Go, a żyją z Nim w bliskości, wolności i zawierzeniu. Natomiast dla osób o postawie „mieć”, Bóg jest mniej atrakcyjny, bardziej bierny, surowy, daleki i smutny niż dla drugiej grupy. Ich relacja z Bogiem jest płytsza i bardziej zewnętrzna. Braki w tej relacji, brak zaufania oraz obojętność każą im pokładać ufność raczej we własnych siłach, co może utrwalać w nich postawę „mieć”. Ich postawa ujawnia formę religijności niedojrzałej.

Powyższa analiza potwierdza słuszność hipotezy 1, że badani o postawach „być” mają bardziej pozytywny obraz Boga i dojrzałą religijność.

5. Małżeństwo i miłość małżeńska według narzeczonych z grup „być” i „mieć”

Określając swoje oczekiwania wobec małżeństwa, zdecydowana większość badanych z obu grup widziała małżeństwo jako miejsce wspólnego pokonywania trudności życiowych (90,9%) oraz realizacji powołania rodzicielskiego (80,5%). Dla większości osób z grupy „mieć” podstawowym sensem i znaczeniem małżeństwa jest wzajemna pomoc oraz dopełnienie się mężczyzny i kobiety, a z grupy „być” tylko dla co trzeciej osoby

(różnica istotna na poziomie $p < 0,01$). Ponadto osoby z grupy „mieć” chętniej wskazują na małżeństwo jako instytucję, która wyzwoli je z ich samotności (34,3%) lub zapewni bogate przeżycia (22,9%). Natomiast dla grupy „być” tym, co częściej stanowi istotę i znaczenie małżeństwa, jest bezpieczeństwo, wzajemne zrozumienie i miłość członków rodziny (71,4%). Ponadto bardzo istotna różnica statystyczna ($p < 0,001$) dotyczy deklaracji, że małżeństwo pozwoli im na pełne zjednoczenie z Bogiem. Taki pogląd deklaruje ponad połowa osób z grupy „być”, a tylko co piąta z grupy „mieć”.

Tabela 1. Cechy idealnego męża i idealnej żony według osób z grup skrajnych „być” i „mieć”

Idealny mąż		p.u.	Jakimi cechami powinien się odznaczać idealny współmałżonek?	Idealna żona		p.u.
Grupa „mieć”	Grupa „być”			Grupa „mieć”	Grupa „być”	
80,00%	91,43%	–	wierny	88,57%	85,71%	–
88,57%	80,00%	–	gospodarny, pracowity	82,86%	54,29%	0,01
54,29%	62,86%	–	cierpliwy	74,29%	91,43%	–
48,57%	37,14%	–	wesoły, towarzyski	45,71%	37,14%	–
45,71%	48,57%	–	zdecydowany w sprawie nierozzerwalności małżeństwa	42,86%	54,29%	–
34,29%	28,57%	–	bez nałogów	28,57%	17,14%	–
34,29%	60,00%	0,05	inteligentny	34,29%	57,14%	–
28,57%	54,29%	0,05	religijny	20,00%	48,57%	0,01
20,00%	2,86%	0,05	mający uznanie u ludzi	2,86%	0%	–
17,14%	8,56%	–	elegancki, przystojny	22,86%	17,14%	–
14,29%	22,86%	–	atrakcyjny seksualnie	28,57%	25,71%	–
5,71%	2,86%	–	inne przymioty (jakie?)	2,86%	0%	–

Podobieństwa i różnice osób z porównywanych grup dotyczą nie tylko rozumienia małżeństwa, ale także preferowanych cech idealnego małżonka (tab. 1). Dla większości narzeczonych idealny mąż powinien być gospodarny i pracowity (84,4%), wierny (84,4%) oraz cierpliwy (58,4%). Natomiast zdaniem większości grupy „być” (60%) idealny mąż częściej powinien być osobą inteligentną, gdy w grupie „mieć” cecha ta nie ma tak wielkiego znaczenia (34,3%). Druga istotna rozbieżność dotyczy religijności męża, co częściej (54,3%) ma znaczenie dla osób z grupy „być”, niż dla grupy „mieć” (28,6%). W grupie „mieć” ważną cechą idealnego męża jest uznanie u ludzi (20%), gdy w grupie „być” ten element nie odgrywa żadnej roli (2,9%). Wymieniając cechy idealnej żony, badani zgodnie wskazują jako najważniejszą cechę jej wierność (87,0%), a także cierpliwość (83,1%). Różnice istotne statystyczne dotyczą gospodarności i pracowitości żony, co cenią najczęściej osoby z grupy „mieć” (82,9%), a rzadziej z grupy „być” (54,3%). Ponadto religijność stanowi cechę idealnej żony prawie dla połowy (48,6%) grupy „być”, a tylko dla co piątej osoby z grupy „mieć”.

Innym parametrem opisującym małżeństwo jest rozumienie pojęcia miłość. Większość narzeczonych słowa „miłować i „kochać” identyfikuje z szacunkiem i cieniem partnera (57,1%) oraz z dochowywaniem mu wierności (58,4%). Prawie połowa przez te słowa rozumie również obdarzanie partnera zaufaniem i szczerością (45,5%), a także

posiadanie wspólnego języka (41,6%). Jednakże istotna różnica między grupami ($p < 0,01$) dotyczy identyfikacji miłości z określeniami: dawać, służyć, rezygnować z siebie. Te stwierdzenia utożsamia z miłością ponad połowa grupy „być” (54,3%), a tylko co piąty z grupy „mieć”.

Reasumując, można stwierdzić, że osoby z postawą „mieć” w porównaniu do postawy „być”:

- nie oczekują, aby małżeństwo miało pomóc pełniej żyć z Bogiem, a wskazują, że ma wyzwolić je z samotności i zapewnić bogate przeżycia,
- według nich znaczenie małżeństwa raczej nie polega na wzajemnej pomocy i dopełnianiu się mężczyzny i kobiety,
- cechą idealnego męża jest częściej posiadanie uznania u ludzi (niż jego inteligencja), a cechą idealnej żony pracowitość i gospodarność (a nie jej religijność i wiara),
- wśród przyczyn trwałości szczęścia małżeńskiego wysuwają na pierwszy plan kwestie materialne (a nie miłość czy zaufanie),
- miłość nie łączy się dla nich z daniem, służbą czy rezygnacją z siebie.

Powyższe różnice świadczą o słuszności hipotezy 2, czyli osoby o postawach „być” bardziej doceniają znaczenie miłości do współmałżonka.

6. Postawy narzeczonych wobec nauczania Kościoła na temat małżeństwa i rodziny

Stosunek osób badanych do zawierania ślubu kościelnego jest zróżnicowany. Dla prawie połowy (45,7%) grupy „mieć” taki ślub to tylko kwestia wolnej decyzji, co nie pociąga za sobą większych konsekwencji. Taką koncepcję podziela jedynie co siódmy (14,3%) narzeczony z grupy „być” (różnica na poziomie $p < 0,01$). Kolejna istotna statystycznie różnica ($p < 0,05$), dotyczy rozumienia ślubu kościelnego jako sakramentu, na co wskazuje 34,3% osób o postawie „być”, a tylko 11,4% z grupy „mieć”. Inna różnica, ale już nie tak istotna, ujawniła się w traktowaniu ślubu kościelnego jako właściwego początku małżeństwa (ponad połowa grupy „być”, a tylko 40% grupy „mieć”), czy częstszego traktowania go jako wyznania wiary i przynależności do Kościoła (40% do 31,4%). Natomiast dla grupy „mieć” częściej ślub kościelny jest tylko zwyczajem (14,3% do 5,7%).

Inne jeszcze pytanie dotyczyło rozumienia sakramentalności małżeństwa. Osoby z obu grup najczęściej odpowiadały, że poprzez sakrament małżeństwa małżonkowie tworzą część Kościoła (48,6%). Wśród badanych pojawiają się jednak istotne różnice ($p < 0,05$) przy określaniu sakramentu małżeństwa jako zaproszenia Boga do obecności w życiu małżeńskim i rodzinnym. Do takiej odpowiedzi przychyliła się trzy czwarte (74,3%) grupy „być”, a tylko połowa grupy „mieć” (48,6%). Ponadto, przeszło dwie trzecie (68,6%) grupy „być” stwierdziło, że Chrystus w sakramencie małżeństwa udziela małżonkom specjalnej łaski, gdy podobnie myśli jedynie 40% grupy „mieć”. Znamienym jest również fakt, że kilka osób z grupy „mieć” wskazało, że w ogóle nie rozumie pojęcia sakramentalności małżeństwa, albo że nic to dla nich nie znaczy.

Różnice istotne statystycznie ($p < 0,05$) są zauważalne w ocenie nierozzerwalności małżeństwa zawartego wobec Boga. Małżeństwo takie jest bezspornie nierozzerwalne dla większości (68,6%) osób z grupy „być”, a tylko dla 40% osób z grupy „mieć”. Ci ostatni częściej od osób z grupy „być” wypowiadają się, że małżeństwo zawierane przed Bogiem może być rozerwalne w drodze wyjątku (37,1% do 25,7%), albo że może być rozerwalne bez trudności (17,1% do 2,9%).

Badani narzeczeni ustosunkowywali się także do możliwości rozwodu ze swoim przyszłym małżonkiem. Większość badanych z obu grup nie brała w ogóle tej ewentualności pod uwagę (63,6%). Jednakże niemalże dla prawie połowy (42,9%) grupy „mieć” opcja rozwodu jest możliwa w zależności od sytuacji, w jakiej zostaną postawieni lub wprost taką sytuację dopuszczają (2,9%). Z badanych grupy „być”, jedynie co piąty zaznaczył taką ewentualność. Różnica ta jest istotna statystycznie ($p < 0,05$).

Kolejne pytanie dotyczyło prognozowanego zachowania się w sytuacji hipotetycznej zdrady małżeńskiej. Okazuje się, że ujawniła się tutaj bardzo istotna różnica w wyborze opcji przez osoby z obu grup. Dla 40% osób o postawie „mieć”, a tylko dla 20% z grupy „być” rozwód jest jedyną możliwością w takiej sytuacji. Osoby z grupy „mieć” również chętniej będą wybierać separację (25,7% do 11,4%). Tym, co szczególnie różni obie grupy ($p < 0,01$), jest uwzględnianie możliwości przebaczenia, a nawet chęć ratowania małżeństwa pomimo zdrady. Takie opcje wybiera 68,6% osób z grupy „być”, gdy w grupie „mieć” możliwość przebaczenia uwzględnia tylko 34,3% badanych.

Dość mocno dzieli obie badane grupy także aprobatą podejmowania współżycia osób niezwiązanych węzłem małżeńskim. Osoby z grupy „mieć” chętniej wyrażają taką aprobatę (71,4%), podczas gdy 51,4% osób o postawie „być” bardziej lub mniej zdecydowanie neguje możliwość podjęcia współżycia przed ślubem ($p < 0,05$). Aprobata i dezaprobatą wiążą się u narzeczonych z ich oceną znaczenia czystości przedmałżeńskiej dla późniejszego życia w małżeństwie. Takie znaczenie czystości dostrzegają znacznie częściej osoby z grupy „być” (37,1% do 20%), chociaż dla wielu badanych z obu grup (42,9%) odpowiedź na powyższe pytanie nie jest jednoznaczna.

Bardzo znaczące różnice ujawniły się także w poglądach osób z badanych grup na kwestię przerywania ciąży. Różnice są widoczne na poziomie $p < 0,05$ oraz $p < 0,001$. Zdecydowany sprzeciw wobec przerywania ciąży wyraża aż 71,4% osób o postawie „być”, podczas gdy tylko 25,7% osób z grupy „mieć”. Pewna część ujawnia swoje wątpliwości w tym zakresie, a aprobatę dla aborcji (i to jedynie w wyjątkowych sytuacjach) wyraża 45,7% osób o postawie „mieć” i 17,1% z grupy „być”.

Ponadto zauważa się istotne różnice ($p < 0,05$) pomiędzy grupami na temat oceny antykoncepcji. Narzeczeni z grupy „mieć” zdecydowanie częściej (57,1%) niż grupa „być” (31,4%) odrzucają stanowisko Kościoła w sprawie zakazu stosowania środków antykoncepcyjnych. W grupie „mieć” zdecydowanie przeciwny stosowaniu antykoncepcji był co

trzeci (34,3%) narzeczony, a co piąty (20%), uznając ją za zło moralne, nie widzi jednak innego wyjścia⁴⁴.

Tabela 2. Oczekiwania wobec Kościoła w zakresie problematyki: miłość – małżeństwo – rodzina

Czego oczekujesz od Kościoła w zakresie problematyki: miłość – małżeństwo – rodzina?	Grupa „mieć” N = 35		Grupa „być” N = 35		p.u.
	n	%	n	%	
wprowadzenia w działalność poradni kościelnych spraw związanych z problemami małżeńskimi	7	20,00	17	48,57	0,01
więcej zrozumienia dla małżeństwa	11	31,43	11	31,43	–
stałej współpracy z ludźmi świeckimi	6	17,14	9	25,71	–
wolności dla osobistych decyzji (antykoncepcja, aborcja)	7	20,00	4	11,43	–
uświadczenia seksualnego dzieci	3	8,57	2	5,71	–
dokładnych wskazań na temat życia seksualnego	2	5,71	3	8,57	–
inne oczekiwania (jakie?)	1	2,86	0	0	–
nie oczekuję niczego	8	22,86	2	5,71	0,05

Oczekiwania badanych narzeczonych od Kościoła w zakresie problematyki miłość – małżeństwo – rodzina są dość zróżnicowane i istotnie różnicują obie grupy (tab. 2). Jedna trzecia (33,8%) wszystkich badanych osób oczekuje od Kościoła więcej zrozumienia dla małżeństwa. Natomiast w grupie „być” prawie połowa 48,6% (a tylko 20% w grupie „mieć”) oczekuje szerszego wprowadzenia w działalność poradni kościelnych tematyki małżeństwa i rodziny. Osoby z grupy „mieć” oczekują natomiast raczej więcej wolności dla osobistych decyzji w kwestii antykoncepcji czy przerywania ciąży (20%) lub też – co ciekawe – częściej w ogóle niczego nie oczekują od Kościoła (22,9%).

Badane osoby z postawą „mieć” w porównaniu do osób o postawie „być”:

- uważają, że ślub kościelny jest jedną z dowolnych opcji,
- częściej nie ma dla nich znaczenia sakramentalność, obecność i działanie Boga i łaski,
- o wiele częściej przyjmują, że małżeństwo może zostać bez trudności rozwiązane i dopuszczają możliwość rozwodu w swoim związku,
- w przypadku zdrady o wiele częściej najśluszniejszym wyjściem ma być rozwód niż przebaczenie i podjęcie wysiłku ratowania małżeństwa,
- częściej dopuszczają współżycie przed ślubem i nie uważają, aby czystość przedmałżeńska miała pozytywny wpływ na późniejsze życie małżonków,
- częściej akceptują środki antykoncepcyjne oraz przerywanie ciąży.

Potwierdza się hipoteza 3, że osoby o postawach „być” bardziej akceptują naukę katolicką na temat małżeństwa i rodziny.

⁴⁴ Niewielki odsetek ogółu badanych narzeczonych uważał antykoncepcję za obojętną etycznie (13%) albo nie określili swego zdania na ten temat (10,4%).

Zakończenie

Z analizy przedstawionych badań wynika, że typologia postaw „być” i „mieć” ukazuje odmienne sposoby ustosunkowania się respondentów do małżeństwa i rodziny. Badanych narzeczonych można podzielić na tych, którzy są nastawieni na rozwój i kochają życie oraz na tych, którzy w życiu preferują bierność i spowolnienie lub nawet zahamowanie dynamiki rozwoju osobowego. Ci, którzy lansują postawę „mieć” i wzrastają w jej duchu, pragną nasycenia dobrami konsumpcyjnymi, które zapewnią im dobre samopoczucie, a ich relacja do Boga jest płytsza i bardziej zewnętrzna. Osoby, które cechuje postawa „być”, posiadają więcej możliwości do tego, aby tworzyć szczęśliwe związki i rodziny, aby przeżyć swoje życie w sposób bardziej owocny i satysfakcjonujący.

Powierzchniowość praktyk religijnych i brak zaufania do Boga w grupie bardziej „mieć” łączą się ze słabszą świadomością sakralnego wymiaru małżeństwa. Oni bowiem częściej nie rozumieją, czym jest małżeństwo katolickie, a zwłaszcza tego, co oznacza jego sakramentalny charakter i nie doceniają znaczenia łaski Bożej w życiu rodzinnym. Rzadziej akceptują nierozzerwalność małżeństwa, częściej są otwarci na możliwość rozwodu, w przypadku zdrady są mniej gotowi do przebaczenia i podejmowania prób ratowania związku. Ponadto istotnie częściej niż grupa bardziej „być” aprobują współżycie przedślubne, antykoncepcję oraz dopuszczają możliwość aborcji. Stąd nasuwa się pytanie o poziom kursów przedmażeńskich oraz o ich skuteczność oddziaływania na narzeczonych. Osoby, które cechuje postawa „mieć”, wymagają bowiem innego podejścia pastoralnego od grupy o postawie „być”. Nie powinno być automatyzmu w „zaliczaniu” odbywanych kursów przedmażeńskich bez solidnej weryfikacji poziomu wiary, rozumienia natury sakramentu małżeństwa oraz akceptacji nauczania Kościoła (np. w formie skrutynium).

Dla części respondentów ślub kościelny jest jedynie zwyczajem, a ponieważ wiara jest warunkiem sensownego udzielania sakramentów, to rodzi się wątpliwość, czy posiadają oni odpowiednie dyspozycje do odbycia ważnej spowiedzi przedślubnej, udzielenia sobie wzajemnie sakramentu małżeństwa i przyjęcia Komunii św. podczas ceremonii ślubnej. Jak zauważył w swoich badaniach Janusz Mariański, część osób zawierających ślub kościelny, które nie posiadają wymaganych dyspozycji, narusza nie tylko dyscyplinę kościelną, ale „naraża się na niebezpieczeństwo znieważenia swojej wiary”⁴⁵. Czy może właśnie w obszarze przygotowywania do małżeństwa sakramentalnego, w związku z zauważonym zanikiem wiary nupturientów, nie powinno się uwzględniać postulatu Józefa Ratzingera o samoograniczenie Kościoła na płaszczyźnie sakramentów (które traktowane są jako rytuał)⁴⁶?

45 Janusz Mariański, „Sakrament małżeństwa w świadomości katolików polskich w kontekście przemian rodziny”, *Studia Teologii Dogmatycznej* 2 (2016): 157.

46 Joseph Ratzinger, „Neopoganie i Kościół”, w: Benedykt XVI *Ostatnie rozmowy. Z Benedyktem XVI rozmawia P. Seewald*, tłum. Jacek Jurczyński (Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, 2016), 299. Pierwotnie wydane w: Joseph Ratzinger, „Die neuen Heiden und die Kirche”, *Hochland* 51, 1 (1958): 11.

Z drugiej strony, właśnie do takich osób i środowisk „chrześcijan bez wiary” winna być pierwszorzędnie kierowana nowa ewangelizacja. W świetle wykazanego związku postaw „być” i „mieć” z religijnością narzeczonych, trzeba zatem podkreślić znaczenie troski o ich rozwój duchowy także w trakcie przygotowania bliższego do małżeństwa. Ważne będzie, aby pomóc im otwierać się na rzeczywistości wykraczające poza pojęcie „mieć”, czyli na tworzenie kultury duchowej w postawach bardziej „być”. Osoby o postawach bardziej „mieć” odchodzą od wartości religijnych, gdy zaczynają one krępować nieograniczoną swobodę w dążeniu do przyjemności i wiążą się z podejmowaniem wysiłku i trudu życia zgodnie z dekalogiem. Charakterystycznym rysem działań reewangelizacyjnych wśród narzeczonych będzie zatem podkreślanie konieczności podejmowania, tak w okresie przedślubnym, jak i w małżeństwie, miłości ofiarnej, czyli wyrzekania się siebie i niesienia swojego krzyża (por. Mt 16,24). To może dopomóc osobom o postawach „mieć” w przyjęciu hierarchii wartości opartej na wyższych ideałach i Ewangelii. Narzeczeni, których cechuje postawa bardziej „być”, posiadają znacznie większy potencjał do tego, aby tworzyć trwałe i szczęśliwe małżeństwa i rodziny, a w ten sposób przeżyć swoje życie bardziej owocnie i zgodnie z projektem Stwórcy, który jest miłością (por. J 4,8).

Bibliografia

- Bartos, Mirosław. „Wpływ religijności na postawy typu «Mieć» i «Być». Badania empiryczne”. *Lignum vitae* 3 (2002): 45–62.
- Benedykt XVI. „Wschód i Zachód, tradycja i nowoczesność spotykają się w muzyce (20.05.2010)”. *L'Osservatore Romano* 7 (31) (2010): 42–43.
- Braun-Gałkowska, Maria. „Dialog w rodzinie”. *Paedagogia Christiana* 25, 1 (2010): 161–174.
- Braun-Gałkowska, Maria. „Mieć dziecko, czy być matką?”. W: *Oblicza macierzyństwa*, red. Dorota Kornas-Biela, 67–74. Lublin: RW KUL, 1999.
- Braun-Gałkowska, Maria. „Powodzenie małżeństwa a postawa religijna małżonków”. *Roczniki Filozoficzne* 27 (1979): 71–84.
- Braun-Gałkowska, Maria. *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1992.
- Braun-Gałkowska, Maria, Iwona Ulfik-Jaworska. *Zabawa w zabijanie*. Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka, 2000.
- Brudek, Paweł, Bogusława Lachowska. „Religijny system znaczeń a jakość relacji małżeńskiej na poziomie ogólnym oraz na poziomie pary”. W: *Nauka wobec religijności i duchowości człowieka*, red. Katarzyna Skrzypińska, Halina Grzymała-Moszczyńska, Marek Jarosz, 117–134. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2014.
- Bukalski, Sławomir. „Religijność jako kryterium jakości narzeczeństwa i małżeństwa”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 23 (2016): 247–262.
- Bukalski, Sławomir. „Wzajemne poznawanie się narzeczonych w świetle strategii FOCCUS. Możliwości zastosowania duszpasterskiego”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 21 (2014): 231–240.

- Chałubiński, Mirosław. „Ericha Fromma «Mieć czy być». Próba komentarza”. *Colloquia Communia* 1–2 (30–31) (1987): 231–241.
- Cudak, Sławomir. „Preferowane wybory przyszłych związków małżeńsko-rodzinych przez dorastającą młodzież”. *Kultura – Przemiany – Edukacja* 5 (2017): 216–226.
- Dakowicz, Andrzej. „Psychologiczna analiza systemów rodzinnych małżeństw zaangażowanych religijnie”. *Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża* 30 (2012): 111–125.
- Dakowicz, Lidia, Andrzej Dakowicz. „Psychologiczno-pedagogiczna analiza systemów rodzinnych mężczyzn w kontekście noetycznego wymiaru osobowości”. W: *Mistrz i Przyjaciel. Ojciec Profesor Leon Benigny Dyczewski OFMConv*, red. Małgorzata Halicka, Anna Szafranek, Lidia Dakowicz, 173–189. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2018.
- Dudziak, Urszula. „Przygotowanie do małżeństwa a jego nierozzerwalność – ocena postaw i wskazania pastoralne”. *Symposium* 1 (19) (2010): 103–131.
- Fromm, Erich. *Mieć czy być*. Tłum. Mirosław Chałubiński. Warszawa: Wydawnictwo „Colloquia Communia”, 1989.
- Gałkowska-Jakubik, Maria. *Mieć czy być. Empiryczna weryfikacja koncepcji Ericha Fromma*. Lublin: TN KUL, 2007.
- Głód, Franciszek. „Dialog małżeński a rozwój miłości”. W: *Rodzina w świetle psychologii pastoralnej*, red. Borys Jacek Soiński, 55–78. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, 2007.
- Grulkowski, Bronisław. *Elementy motywacyjne postaw „być” i „mieć”*. Lublin: RW KUL, 1996.
- Grulkowski, Bronisław. „Metoda pomiaru i psychologiczna charakterystyka postaw «być» i «mieć»”. *Roczniki Filozoficzne* 43 (1995): 171–222.
- Grulkowski, Bronisław. *Postawy „być” i „mieć” a poczucie sensu życia*. Gdańsk: Wydawnictwo Szymon Kujawski, 1998.
- Grulkowski, Bronisław. „Postawy «być» i «mieć» w Psychologii”. *Roczniki Filozoficzne* 44 (1996): 5–35.
- Grulkowski, Bronisław. „Przeżywanie czasowości w postawach «być» i «mieć»”. *Studia Gdańskie* 12 (1999): 229–256.
- Grulkowski, Bronisław. *Skala Postaw Być i Mieć. Podręcznik*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2007.
- Grulkowski, Bronisław, Joanna Skwierawska-Stoltmann. „Religijność a «być» albo «mieć» w postawach małżonków”. W: *Rodzina w świetle psychologii pastoralnej*, red. Borys Jacek Soiński, 185–201. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, 2007.
- Grzybowski, Jerzy. *Dialog jako droga duchowości w małżeństwie i nie tylko*. Kraków: Wydawnictwo M, 2004.
- Gurba, Ewa. „Wczesna dorosłość”. W: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. Janusz Trempała, 287–311. Warszawa: PWN, 2011.
- Jan Paweł II. *Encyklika „Centesimus Annus”*. Rzym: Libreria Editrice Vaticana, 1991.
- Jan Paweł II. *Encyklika „Sollicitudo Rei Socialis”*. Rzym: Libreria Editrice Vaticana, 1991.
- Jan Paweł II. *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles Laici”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 1987.

- Jan Paweł II. *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores dabo vobis”*. Rzym: Libreria Editrice Vaticana, 1992.
- Jaworski, Romuald. *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*. Lublin: RW KUL, 1989.
- Juroszek, Weronika, Oktawia Haberła, Wioleta Kubeczko. „Zależności między stylami przywiązania a intymnością, namiętnością i zaangażowaniem u narzeczonych”. *Fides et Ratio* 2 (10) (2012): 89–101. Dostęp 10.01.2019. <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/presentations0/fides10.pdf#page=89>.
- Kamiński, Krzysztof. „Wpływ religijności narzeczonych na poglądy dotyczące regulacji poczęć i przerywania ciąży”. *Rocznik Teologii Katolickiej* 2 (13) (2014): 101–114.
- Karyłowski, Jerzy. „Socjalizacyjne determinaty endo/egzocentryzmu moralnego”. *Studia Psychologiczne* 2 (1982): 73–88.
- Krok, Dariusz. „Systemowe ujęcie rodziny w badaniach dobrostanu psychicznego jej członków”. W: *Rodzina w nurcie współczesnych przemian*, red. Dariusz Krok, Paweł Landwójtowicz, 359–368. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2012.
- Liberska, Hanna. „Oczekiwania dotyczące własnej osoby i przyszłego partnera małżeńskiego w późnej adolescencji”. *Roczniki Socjologii Rodziny* 13 (2001): 185–196.
- Malina, Alicja, Dorota Katarzyna Suwalska-Barancewicz. „Wzajemne przywiązanie partnerów i wsparcie a ich satysfakcja z życia na różnych etapach rozwoju rodziny”. *Psychologia Rozwojowa* 2 (2017): 55–69.
- Marcel, Gabriel. *Być i mieć*. Tłum. Piotr Lubicz. Warszawa: PAX, 1986.
- Marcel, Gabriel. *Homo Viator. Wstęp do metafizyki nadziei*. Tłum. Piotr Lubicz. Warszawa: PAX, 1965, 1984.
- Mariański, Janusz. „Małżeństwo i rodzina w świadomości Polaków – analiza socjologiczna”. *Zeszyty Naukowe KUL* 4 (2015): 77–103.
- Mariański, Janusz. „Sakrament małżeństwa w świadomości katolików polskich w kontekście przemian rodziny”. *Studia Teologii Dogmatycznej* 2 (2016): 143–169.
- Oleś, Piotr. *Wartościowanie a osobowość: Psychologiczne badania empiryczne*. Lublin: RW KUL, 1989.
- Pierożek, Waldemar. „«Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii» a duszpasterstwo młodzieży”. *Seminare. Poszukiwania naukowe* 20 (2004): 181–194.
- Polak-Jakuszko, Weronika. „Małżeństwo chrześcijańskie a miłość”. *Łódzkie Studia Teologiczne* 26, 1 (2017): 35–52.
- Ratzinger, Joseph. „Neopoganie i Kościół”. W: Benedykt XVI, *Ostatnie rozmowy. Z Benedyktem XVI rozmawia P. Seewald*. Tłum. Jacek Jurczyński, 297–307. Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, 2016. Pierwotnie wydane w: Joseph Ratzinger. „Die neuen Heiden und die Kirche”, *Hochland* 51, 1 (1958): 11.
- Rogaska, Aleksandra. *Zdolności emocjonalne, kompetencje społeczne a postawa „mieć”, „być” u młodzieży*. Warszawa: Promotor, 2009.
- Rostowska, Teresa. *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2001.

- Sujak, Elżbieta. „Konflikty i kryzysy w życiu rodzinnym – sposoby ich rozwiązywania”. W: *Miłość. Małżeństwo. Rodzina*, red. Franciszek Adamski, 463–490. Kraków: WAM, 1988.
- Szymoń, Jerzy. „Postawy prospołeczne a religijność”. *Roczniki Psychologiczne* 5 (2002): 181–193.
- Tarnowski, Karol. „Być czy mieć”. *W Drodze* 4 (1986): 40–48.
- Suchodolska, Anna, Tomasz Gosztyła. „Personalność relacji religijnej narzeczonych a jakość ich wzajemnej komunikacji interpersonalnej”. *Studia z Psychologii w KUL* 16 (2010): 23–40.
- Szyska, Małgorzata. „Małżeństwo, rodzina, ojcostwo – tendencje przemian”. *Roczniki Nauk Społecznych* 46, 2 (2018): 7–27.
- Uchnast, Zenon. *Humanistyczna orientacja w psychologii osobowości*. Lublin: RW KUL, 1983.
- Zawadzka, Joanna. „Postawy być czy mieć – rozwój czy upadek współczesnego człowieka”. *Fides et Ratio* 2 (22) (2015): 140–146. Dostęp 20.10.2018. <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/Fides2015-2.pdf>.
- Zbonikowski, Andrzej. „Czynniki osobowościowe warunkujące podejmowanie aktywności zarobkowej przez studentów”. *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie* 2 (21) (2015): 23–34.
- Zbonikowski, Andrzej. „Osobowościowe uwarunkowania postawy mieć vs być młodych dorosłych u progu kariery zawodowej”. *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie* 2 (19) (2014): 171–179.

Streszczenie

Wielu autorów zajmujących się egzystencjalną sytuacją człowieka odwoływało się do postaw „być” i „mieć” (np. G. Marcel, E. Mounier, Jan Paweł II, E. Fromm). Bronisław Grulkowski (1995, 2000, 2007) skonstruował oryginalną psychologiczną Skalę Postaw Być i Mieć (SPBiM). Prezentowane badania przeprowadzono wśród narzeczonych przygotowujących się do zawarcia sakramentu małżeństwa oraz osób żyjących w konkubinatach. Za pomocą skali SPBiM wydzielono grupy osób o postawach skrajnych pod względem postaw „być” i „mieć”. Przeanalizowane zostały różnice postaw i wypowiedzi na temat narzeczeństwa, małżeństwa, rodziny oraz trudności i kryzysów, które mogą dotyczyć współczesne małżeństwa i rodziny. Zaprezentowana analiza potwierdza słuszność wysuniętych wcześniej hipotez, że badani o postawach „być” mają bardziej pozytywny obraz Boga i dojrzałą religijność, bardziej doceniają znaczenie miłości do współmałżonka, a także bardziej akceptują naukę katolicką na temat małżeństwa i rodziny.

Słowa kluczowe: postawy „być” i „mieć”, małżeństwo, narzeczeństwo, obraz Boga, religijność, nauczanie Kościoła

Abstract

ATTITUDES ‘TO BE’ AND ‘TO HAVE’ AND THE FIANCÉES’ PERCEPTION OF MARRIAGE AND FAMILY

Many authors dealing with the existential situation of a man have referred to the attitudes ‘to be’ and ‘to have’ (i.e. G. Marcel, E. Mounier, John Paul II, E. Fromm). Bronisław Grulkowski (1995, 2000, 2007) built an original psychological Scale of To Be and To Have Attitudes (SPBiM). The research described was done among the fiancées preparing for the sacrament of marriage and the couples who cohabit. With the use of the SPBiM scale, groups of people with extreme attitudes towards ‘to be’ and ‘to have’ were distinguished. The analysis comprised the differences of attitudes and opinions on engagement period, marriage, family, problems and crises which may concern contemporary couples and families. The conclusions confirm the earlier hypotheses that the examined with ‘to be’ attitudes have a more positive picture of God and more mature religiousness. They appreciate the meaning of love for the spouse more and they accept the Catholic teaching on marriage and family to a greater extent.

Keywords: attitudes ‘to be’ and ‘to have’, marriage, engagement period, picture of God, religiousness, Church teaching